

Marko Tomić

POVIJEST PREDAVANJA BIBLIJSKIH ZNANOSTI I ORIJENTALNIH JEZIKA

1. Uvodne napomene

Školstvo i sav prosvjetni rad oduvijek su predstavljali strateške točke u razvoju i funkcioniranju svake zajednice. Zato je potpuno normalno da su se različite vlasti tijekom duge povijesti posebno zanimale za ta područja. U tu svrhu nastali gotovo bezbrojni propisi i znanstvene osnove kojih su se imali držati predavači na javnim učilištima. Ni Crkva nije postupala drukčije, kad god je imala za to neophodnu slobodu i autonomiju. Poseban slučaj predstavljaju crkvena učilišta u zemljama gdje je cjelokupno javno školstvo postalo briga državnih vlasti.

2. Predavanja biblijskih znanosti i orijentalnih jezika u 19. stoljeću

2.1. Situacija do 1806.

Cilj je ovoga članka prikazati nastavu biblijskih znanosti i orijentalnih jezika na Teologiji u Đakovu od njena osnutka 1806. do današnjih dana. Osnutak te znanstvene ustanove moramo promatrati u širem kontekstu zbivanja na planu visokoškolskog obrazovanja na području cijele Monarhije. Teološki studij, integralni dio *universitatis studiorum*, bio je podređen istim kriterijima, zahtjevima i ograničenjima koja su bila na snazi na učilištima svih drugih profila.

Biblijske znanosti i studij orijentalnih jezika integralni su dio teološkog studija koji je, tih desetljeća bio određen "Nacrtom ..." *S. Rautenstraucha* koji je odobrila carica Marija Terezija 4. listopada 1774. Nakon odobrenja "Nacrt ..." je postao temelj teološke nastave na svim teološkim školama: teološkim fakultetima, licejima i na teološkim tečajevima u samostanima u Njemačkoj, Austriji i Ugarskoj. Prema tom se dokumentu teološke discipline dijele na:

- *pripravne discipline*: opća razdioba i sustav teološkog studija; povijest teološke literature; pravila i zakoni tumačenja Svetog pisma (hermeneutika Staroga i Novoga zavjeta) s uvodom u same knjige Svetog pisma; patrologija;

- *glavne discipline*: opći uvod u dogmatiku (*institutiones*), posebna dogmatika (s polemikom), moral, kanonsko pravo - pastoral.

Cijeli bi program imao trajati 5 godina studija. S. Rautenstrauch je propisao gradivo, razdiobu, metodu rada i sve ostalo važno za studij. Ovako koncipirani program bio je obvezatan za teološke fakultete s petogodišnjim studijem.

Za tzv. *biskupijske liceje* s 4 profesora i četverogodišnjom nastavom bio je predviđen nešto drukčiji program. Prvi je profesor predavao crkvenu povijest i kanonsko pravo; drugi orijentalne jezike s hermeneutikom Staroga i Novoga zavjeta; treći dogmatiku a četvrti moral, pastoral, patrologiju. Prva je godina "licealnoga" sustava predviđena za crkvenu povijest i orijentalne jezike. Druga godina obuhvaća hermeneutiku obaju Zavjeta, patrologiju s crkvenom literaturom. U trećoj se godini predaje dogmatika a u četvrtoj moral, pastoral i pravo¹.

Isti je raspored potvrđen i *Dvorskim dekretom* od 11. travnja 1804². Ozakonjena su za biskupijske liceje 4 profesorska mjesta: jedno za oba dijela dogmatike; drugo za povijest i pravo; treće za biblijski studij Staroga i Novoga zavjeta; četvrto za moral i pastoral. Određeno je i da "učevna osnova i učevni tekstovi" moraju biti suglasni onima na teološkim fakultetima.

2.2. Osnutak Teološkog studija u Đakovu 1806.

Spomenuti su propisi u bitnim crtama odredili fizionomiju teološkog studija u Đakovu. Osnovana 1806. godine kao *Lyceum episcopale* s dva odsjeka, filozofskim i teološkim, ova visokoškolska ustanova djeluje potpuno u skladu s tada važećom regulativom.

Među prvom četvoricom profesora koje je biskup Antun Mandić pozvao u Đakovo nalazio se i profesor *Ferdinand Leitner*, prvi profesor biblijskih znanosti i orijentalnih jezika. Rođen 1779., doktorirao filozofiju, završio studij teologije u Njitra (gdje je bio i nadstojnik biblioteke), došao je 1806. i ostao do 22. kolovoza 1814. Potrebnu znanstvenu "aprobaciju" za predavanje teoloških disciplina dobio je u tijeku akad. god. 1807/8. na Teološkom fakultetu u Pešti. Njegove sposobnosti i ulogu najbolje ocrtavaju riječi biskupa Antuna Mandića kao i pismo provincijalne uprave reda kojem je pripadao³.

1. Matija PAVIĆ, *Biskupijsko sjemenište u Đakovu 1806 - 1906*, Đakovo, 1911, 36. Uz ovu objavljenu knjigu korištena je i neobjavljena arhivska građa. Najčešće su to zapisnici profesorskih sjednica od 1806. do današnjih dana. Gdje to nije izričito citirano odnosi se uvijek na zapisnike profesorskih sjednica te godine.

2. PAVIĆ, *nav. dj.*, 51-52.

3. Pismo je navode iz spomenutih pisama citira M. Pavić u već spomenutoj knjizi na str. 109. Pisma su bila namjere za prof. Leitnera. Posebno je istaknuto njegovo temeljito poznavanje ne samo biblijskih znanosti nego i orijentalnih jezika.

Profesor F. Leitner je, potpuno u skladu s odredbom *Systema studii theologi*⁴, preuzeo tada važeće priručnike: Adam KASZANICKY, *Lingua Hebraea - Grammatica*, (ili kao alternativu onu Engstlerovu); za grčki jezik: *Grammatica Patavina*⁵. Za uvod u Stari zavjet bila je predviđena knjiga: Johannis JAHN, *Introductio in libros sacros Veteris Foederis*, izdanje objavljeno u Beču 1804. Novozavjetni uvod i hermeneutika predavani su prema priručnicima, ne baš najnovijima, koje je priredio Adam VIZER (nekad se pisao i Viser), *Praenotationes hermeneuticae Novi Testamenti*, I. izdanje objavljeno u Trnavi 1777⁶. Biblijsku arheologiju predavali su, u skladu s odredbom, prema djelu Petra ACKERMANNNA, *Archaeologia biblica*.

Priručnike Petra Ackermana, kao i one druge gore navedene, upotrebljavali su u Njemačkoj, Austriji i Ugarskoj. Činjenica da se isti program prema, uglavnom, istim priručnicima predavao u Freiburgu, Beču, Pragu, Pešti, Grazu, Innsbrucku, Kaloči, Zagrebu i u Đakovu - svjedoči da je teološki studij u ovom malom gradu od svojih početaka postao ravnopravnim članom zajednice katoličkih visokoškolskih ustanova u Srednjoj Europi.

2.3. Biblijski studij na Teologiji u Đakovu do 1830. godine

Prvih 25 godina djelovanja filozofsko-teološke škole u Đakovu protekli su u znaku osamostaljivanja i stvaranja vlastitog profesorskog kadra. Ferdinand Leitner je ostao u Đakovu do 22. kolovoza 1814. godine kada prelazi u Kaloču gdje predaje iste teološke predmete kao u Đakovu. Zapisnici profesorskih sjednica toga vremena svjedoče o njegovoj stručnosti i zauzetosti u promicanju biblijske naobrazbe. Njegove stavove i opredjeljenja u aktualnom trenutku najbolje upoznajemo u raspravi o uvođenju novih nastavnih tekstova (priručnika).

Teološki je fakultet u Pešti u proljeće 1809. godine, na inicijativu Namjesništva, pokrenuo raspravu o tom pitanju. Profesori fakulteta izradili su svoj prijedlog koji je u bitnom prihvaćao i preporučivao priručnike koji su tada bili u upotrebi. Ivan Alber, profesor istočnih jezika i uvoda u Stari zavjet, nije prihvatio mišljenje svojih kolega, nego je izradio svoj vlastiti prijedlog. I fakultetski i Alberov prijedlog dani su na raspravu. Profesori filozofsko-teološkog studija u Đakovu, po želji biskupa Antuna Mandića, proučavaju predložene nacрте i daju svoje stručno mišljenje o svakom području i o svakom priručniku. Svoje mišljenje profesori iznose pismeno. Sačuvani zapisnici profesorskih sjednica sadrže 20 stranica gusto pisanog teksta. Iz njega je vidljivo da su i đakovački profesori kritički vrednovali postojeće priručnike.

4 *Systema studii theologi* izdalo je Namjesništvo u Budimu 1803. godine pod br. 16704.

5 *Compendiaria graecae grammatices institutio in usum seminarii Patavini*, Patavini ac Basani 1747.

6 Sedam godina kasnije izišlo je prerađeno izdanje u tri dijela, svaki po dva sveska.

Tada postojećim priručnicima priznali su sve vrline, ali su istakli i njihove nedostatke. Kritički su se osvrnuli i na nastojanje prof. Albera koji je svojim prijedlogom želio "progurati" svoje priručnike⁷.

Važno je spomenuti i raspored sati iz kojega je vidljivo koje je mjesto pojedina teološka disciplina zauzimala u cjelini teološkog studija. Nakon mnogih rasprava na razini cijele ondašnje države ustaljen je običaj da se prve dvije godine studija smatraju jednom cjelinom, treća i četvrta godina drugom. Predavanja su bila ciklička. Prve se godine predavao svaki dan dva sata *Uvod u Stari zavjet* i *hebrejski jezik*. Druge je godine došao na red *Uvod u Novi zavjet* i *grčki jezik* svaki dan dva sata tijekom cijele godine. Takav raspored sati (i satnica) ostali su na teološkom studiju u Đakovu sve do početka 20. stoljeća.

Nakon profesora Ferdinanda Leitnera biblijski studij preuzima *Đuro Emanović*. Njegovo je djelovanje prekinuto kolektivnom ostavkom (zahvalom) svih profesora 1814. godine, koji su na taj način prosvjedovali zbog biskupovih odredbi o odijevanju i vladanju. Biskup Antun Mandić prima ostavku profesora, šalje ih na župe a na njihovo mjesto poziva svećenike svoga povjerenja. Tako su sve do biskupove skore smrti predavanja iz biblijskih kolegija preuzeli pastoralni svećenici bez potrebnih znanstvenih kvalifikacija.

Smrt biskupa Antuna Mandića rješava tu napetu i mučnu situaciju. Od ožujka 1815. godine *Martin Komendo*, novoimenovani profesor, predaje biblijske znanosti i orijentalne jezike. Uz predavanja nastavlja svoje znanstveno usavršavanje i pet godina nakon preuzimanja profesorske službe postiže doktorat na teološkom fakultetu u Pešti. Predavačku je službu vršio za cijelo vrijeme biskupovanja biskupa Emerika Rafaya. Matija Pavić ističe činjenicu da je Martin Komendo prvi student đakovačkog sjemeništa koji je svoje kvalifikacije i akademske stupnjeve licencijata i doktorata postigao "uz rad"⁸. I on je sve biblijske kolegije predavao po odobrenim osnovama i udžbenicima sve do 1830. godine.

2.4. Razdoblje od 1830. do 1850. godine

Nakon Martina Komenda kroz sljedećih 5 godina (1830. - 1835.) biblijske znanosti i orijentalne jezike predaje *Josip Stizinger*. I on je započeo predavati bez završenog predviđenog studija te je uz predavanja morao steći znanstvenu aprobaciju za biblijske znanosti. To je postigao 1831. godine na teološkom fakultetu u Pešti. Potrebno je istaknuti da se i on držao svih uredaba o studiju i priručnicima kojih se moraju držati svi predavači.

⁷ *Demissa opinio Professorum Theologiae Lycaei Eppalis super delectu Authorum*, integralni tekst u zapisniku profesorskih sjednica za 1809. godinu.

⁸ *M. PAVIĆ, nau. dj.*, 134.

Predavanje biblijskih znanosti i orijentalnih jezika bilo je tzv. prijelazno (moglo bi se reći i *prolazno*) profesorsko mjesto u napredovanju. Zato su bile česte promjene na mjestu predavača tih znanstvenih disciplina.

1835. godine nastupa *Pavao Obrovatz*. Roden u Đakovačkim Selcima, postiže doktorat iz teologije. Biblijske znanosti predaje sve do 1844. godine. U knjižnici Teologije u Đakovu sačuvana su dva njegova rukopisa: *Introductio generalis in libros sacros Novi Testamenti*, iz 1840. godine i *Introductio specialis in Epistolas et Apocalypsin*, iz 1842. godine. Ti su rukopisi potpuno u tradiciji sličnih priručnika toga vremena.

Kroz narednih sedam godina (1844.-1850.) susrećemo 4 profesora orijentalnih jezika i biblijskih disciplina. Prvi je bio *Jakov Hegedušević* (1844.-1846.), nakon njega dolazi *Josip Juraj Strossmayer* koji obnaša službu profesora "*Sacrarum Scripturarum*" i biblijske arheologije Staroga zavjeta od 1846. do 1847. J. J. Strossmayera nasljeđuje *Mato Topalović* (1847.-1849.). *Matija Vukmanić* predaje kao suplent 1849.-1850. godine.

Značajka toga razdoblja jest povećanje utjecaja mjesnih biskupa na cjelokupni teološki studij. Biskupska sinoda u Beču 1849. godine donijela je nekoliko novih propisa. Među njima jest i pravo mjesnoga biskupa da može osloboditi pojedine studente učenja hebrejskoga jezika. Međutim, svi oni koji su željeli postići akademski stupanj doktorata teologije morali su studirati i semitske jezike. Ministarstvo je prosvjete 1850. godine izdalo naredbu kojom praktično prihvaća odluke biskupske sinode. Prema tim odredbama biskup je pravi "*director studii theologici*". Teološka učilišta opet postaju biskupijski zavodi u kojima je biskup dosta samostalan u odlučivanju⁹.

2.5. Profesori biblijskih znanosti i orijentalnih jezika 1850.-1892.

Kroz prvih četrdeset godina djelovanja biskupa Josipa Jurja Strossmayera "izredalo" se 10 profesora - zbog činjenice što je i u tom razdoblju predavanje biblijskih znanosti bilo prijelazna faza za predavanje ostalih teoloških disciplina. I u tom su razdoblju profesori morali slijediti odobrene nastavne programe (osnove).

U knjižnici Teologije u Đakovu sačuvane su, nedatirane, znanstvene osnove¹⁰. Za biblijski studij postoje dva dobro razrađena programa, jedan za Stari i jedan za Novi zavjet. Njihov je naslov: *Sciagraphia institutionum hermeneuticarum Veteris Testamenti* i *Sciagraphia e studio Sacrae Scripturae Novi Testamenti*. Na nepunih 14 stranica teksta nalaze se razrađene glavne

9 Usp. zapisnike profesorskih sjednica u akad. godini 1850/51. u kojima su ove promjene konstatirane kao i njihove praktične posljedice za sam rad i organizaciju filozofsko-teološkog studija.

10 Te su osnove, u stvari, bile kratki nacrt studija. Precizno se iznosi struktura studija pojedinih disciplina i na taj se način određuje znanstveno-nastavni standard za sva učilišta toga profila.

biblijske teme koje se moraju proći tijekom redovnog teološkog studija. Njima se služio cijeli niz profesora.

Prema tako razrađenom je programu *Antun Jakševac* predavao sve do 1860. godine. Njegov nasljednik *Filip Molnar* djelovao je samo tri godine, 1860.-1863. To je vrijeme dolaska Frana Kurelca u Đakovo (1860.) i uvođenja staroslavenskog i hrvatskog jezika u nastavni program biskupskog liceja. Filipa Molnara zamijenio je *Mijo Erić*, koji ostaje samo jedan semestar u akademskoj godini 1863/64. Od 1864. do 1865. godine predavanja predmeta biblijske grupe preuzima *Hinko Hladaček*. Nakon njega dolazi *Luka Falić*, 1865.-1868. *Jakov Stojanović* predaje biblijske predmete i orijentalne jezike kroz sljedećih pet godina, 1868.-1873. Svi su ti profesori, napredujući u službi (prema ondašnjim kriterijima!), prelazili na "uglednija" mjesta. I *Josip Paus* ostaje samo tri godine, 1873.-1876., a nakon njega tu službu preuzima *Franjo Kaup*, 1876.-1878. Tijekom 1878. godine *Josip Gros* predaje veoma kratko, da bi nakon njega došao *Mirko Pejaković* koji se zadržao punih 14 godina, 1878.-1892.

Osnovna značajka toga razdoblja jest postupno uvođenje hrvatskog jezika umjesto dotadašnjeg latinskog. Od studenoga 1861. godine hrvatski jezik postaje službeni upravni jezik u Đakovu. Nakon te godine postaje i jezik na kojem se održavala nastava na teološkom studiju, barem iz nekih predmeta. Iz toga vremena sačuvan je i jedan rukopis, nedatiran i bez imena autora: *Jezgra Svetoga Pisma st. Zakona*, na 403 stranice. Jezik i nazivlje korišteni u tom rukopisu pokazatelji su s kakvim su se poteškoćama suočili prvi pokušaji stvaranja stručne biblijske terminologije na hrvatskom jeziku. Uzimajući u obzir sve relevantne činjenice, kao i neke naknadno dodane godine na praznoj stranici, moguće je ovaj rukopis datirati (s velikom vjerojatnošću) 1864.-1876. Možda bismo ga mogli pripisati Luki Faliću (1865.-1868.).

Kroz cijelo to vrijeme integralni dio teološkog studija bili su hebrejski i grčki jezik. Osim u okviru teološkog studija grčki se jezik predavao i u filozofskom odsjeku (onom pripravnom). Možemo spomenuti nekoliko profesora koji su, uz ostala zaduženja, predavali i grčki jezik: *Mirko Pejaković* (1878.-1892.), *Bartol Ergotić* (1879.-1886.), *Ivan Radić* (1888.-1901.)¹¹.

Od semitskih jezika kroz cijelo se to vrijeme predavao hebrejski jezik. Ostali semitski jezici ne navode se poimence. Zapisnici o polaganju ispita redovito spominju ili hebrejski ili istočne jezike. Vjerojatno se u tim slučajevima radilo o hebrejskom jeziku. Svi su biblijski predmeti stavljeni pod jedan naziv: *studium biblicum*. Tu pripadaju i biblijska arheologija, biblijska povijest, hermeneutika, uvod u Stari i Novi zavjet, egzegeza izabranih tekstova

¹¹ Godine 1899. pripravni (nazivan i filozofski) odsjek teološkog studija prestaje s radom u Đakovu i prelazi u Osijek u Tvrdu u novootvoreno Sjemenište.

2.6. Prijelaz iz 19. u 20. stoljeće: Alojzije Vincetić (1892.-1911.)

Kraj 19. i početak 20. stoljeća obilježio je *Alojzije Vincetić* koji je punih 19 godina bio profesor svih biblijskih disciplina i orijentalnih jezika. Zapisnici o polaganim ispitima u tom razdoblju pokazuju da je on, osim redovnih biblijskih predmeta, posebnu pozornost posvetio i predavanju orijentalnih jezika koji ulaze u sklop (smijemo reći ne onog redovitog nego specijaliziranog) biblijskog studija te je tako predavao sirski, arapski, aramejski (zvan kaldejski) i, posve razumljivo, hebrejski. Ti se jezici spominju kao obvezatni od 1899. do 1908. Njegovo inzistiranje na tim jezicima pokazatelj je njegove naobrazbe kao i svijesti da je za dobro poznavanje biblijskih tekstova neophodno poznavanje svih onih elemenata koji su bilo izravno bilo neizravno utjecali na njihov nastanak.

U knjižnici Teologije u Đakovu sačuvano je mnogo njegovih rukopisa. Spomenuo bih samo neke: uvod i egzegeza knjige Postanka, uvod i analiza pojedinih proročkih knjiga (knjigu proroka Malahije obradio je u tri dijela! ...), Matejevo evanđelje, Ivanovo evanđelje, pojedine poslanice ... Sve to pokazuje veliku stručnost i aktivnost Alojzija Vincetića¹². Usporedba njegovih rukopisa s ondašnjim biblijskim priručnicima pokazuje da ti rukopisi niti metodološki niti sadržajno ne zaostaju za sličnim ostvarenjima s toga područja. To govori da je kvaliteta nastave morala biti jednaka kao i na drugim teološkim učilištima. Profesor je Vincetić svojim predavanjima i svojim pisanjem sigurno doprinio razvoju našeg biblijskog nazivlja. Šteta je što ništa od tih rukopisa nije bilo ni u ono vrijeme a ni kasnije objavljeno. Uzeti u kontekstu onoga vremena i uspoređeni s ostvarenjima suvremenika pokazali bi da je i u malom Đakovu bilo dobrih stručnjaka koje bi mnogi rado vidjeli i u većim centrima.

3. Predavanje biblijskih znanosti i orijentalnih jezika u 20. stoljeću

3.1. Andrija Spiletak: 1911. - 1936.

Katedru biblijskog studija od Alojzija Vincetića preuzima *Andrija Spiletak*. Porijeklom iz dubrovačke biskupije, doktorirao je teologiju u Beču dizertacijom o bosanskim bogumilima. Godine 1911. dolazi za profesora u Đakovo i predaje sve do 1936. godine. I on je, pored cjelokupnog biblijskog studija, predavao i biblijske jezike: hebrejski, aramejski i grčki. U zapisnicima

12 Cilj ovog kratkog pregleda jest prije svega iznijeti samo okvirno djelovanje mnogih vrsnih predavača. Ocjena njihova rada i mjesta u povijesti biblijskog studija na ovim prostorima - kao dijelu srednjeeuropske znanstveno-kulturne baštine - bit će predmet novih studija za koje već postoje najave.

o polaganju ispita još 1913/14. izrijekom je spomenut i aramejski jezik. Nakon toga vremena nalazimo podatke samo o hebrejskom i biblijskom grčkom jeziku.

Andrija Spiletak je bio plodan pisac, ali nažalost ne na biblijskom području. Bio je, bez sumnje, u svoje vrijeme najbolji poznavatelj Josipa Jurja Strossmayera i njegova djela. O toj je temi objavio više knjiga i članaka, čime je pokazao svoju sklonost obrađivanju povijesnih tema¹³.

3.2. Rudolf Schütz: 1936. - 1960.

Profesor biblijskih znanosti nakon Andrije Spiletka postaje *Rudolf Schütz*. On je 34 godine vršio službu predavača biblijskih znanosti i orijentalnih jezika na Teologiji u Đakovu. Njegova dizertacija, napisana i obranjena na teološkom fakultetu sveučilišta u Strasbourgu 1935. pod naslovom *Les idées eschatologique du livre de la Sagesse*, bila je za ono vrijeme tematski suvremena, metodološki doradana i kao takva značajan doprinos poznavanju eshatologije knjige Mudrosti¹⁴.

Prvo vrijeme nakon povratka iz Francuske aktivno je surađivao u našim stručnim publikacijama. Objavio je nekoliko značajnih radova u domaćim i stranim teološkim časopisima. Za svoje je studente priredio više priručnika s napomenom "tiskano kao rukopis za upotrebu slušača"¹⁵.

U općoj oskudici stručne biblijske literature do koje je došlo u poslijeratnom razdoblju njegove su materijale koristile generacije studenata teologije u Đakovu. Više je studenata svjedočilo o njegovoj zahtjevnosti na ispitima iz grčkog i hebrejskog jezika. Šteta što je zbog nekih napetosti na liniji Zagreb - Đakovo izostala veća i sveobuhvatnija suradnja Bogoslovnog fakulteta i Teologije u Đakovu. Znanje i sposobnosti profesora kao što je bio Rudolf Schütz sigurno bi mnogo više unaprijedili biblijski studij na hrvatskom

13 Opširnije podatke donosi Marin SRAKIĆ, *Bibliografija svećenika đakovačke i srijemske biskupije (1527.-1981.)*, Đakovo, 1982. U toj su bibliografiji spomenuti "samo oni izvorni radovi i prijevodi koji su tiskani ili kao posebna izdanja ili kao dio nekog Zbornika, Almanaha, Pjesmarice i sl., što su ih napisali, preveli ili izdali đakovački svećenici".

14 Rodolphe SCHÜTZ, *Les idées eschatologiques du livre de la Sagesse*. These pour le doctorat en théologie, Strasbourg 1935. Knjiga je tiskana u Osijeku iste godine.

15 SCHÜTZ, Rudolf, - *Notae exegeticae in Mathaeum*, Đakovo, 1942.

- *Povijest novozavjetnog vremena*, Đakovo, 1942.

- *Posebni uvod u sv. knjige Staroga Zavjeta, I. dio: Povijesne knjige*, Đakovo, 1944.

Osim tih tiskom objavljenih radova prof. Schütz je priredio i skripta:

- *Hermeneutica biblica*, Đakovo, 1954;

- *Notae exegeticae in 1. epistolam Sancti Pauli ad Corinthios*, Đakovo, 1954;

- *Bilješke iz teologije sv. Paula*, Đakovo, 1956;

- *Uvod u pojedine (poučne) knjige Starog Zavjeta*, Đakovo, 1957.

- *Starozavjetna eshatologija*, Đakovo, (bez godine)

jezičnom području da su bile na odgovarajući način uključene u akcije na širem planu¹⁶.

3.3. Razdoblje nakon 1960.

Nakon 35 godina djelovanja *dr. Rudolfa Schütza*, 1960. godine dolazi sarajevski svećenik i profesor *dr. Rudolf Römer*. U Đakovu je predavao sve biblijske kolegije punih 10 godina - sve do ponovnog otvorenja sarajevske Vrhbosanske visoke filozofsko-teološke škole 1970. godine. Bio je dobar predavač, ali zbog zauzetosti predavanjima nije se stigao značajnije baviti pisanjem.

Nakon povratka *dr. Rudolfa Römera* u Sarajevo 1970. godine za profesora biblijskih znanosti i orijentalnih jezika na Teologiji u Đakovu dolazi iz Zagreba *dr. Adalbert Rebić*. Njegovo djelovanje u Đakovu tijekom 4 godine (1970.-1974.) bilo je veliko osvježenje za cjelokupni biblijski studij i studij hebrejskog jezika. Iako je to bilo vrijeme mnogih pokoncilskih previranja i nesnalaženja, i na biblijskom području, on je svojom poznatom stručnošću i komunikativnošću - izbjegavajući polemički odnos prema našoj prošlosti - veoma uspješno prenosio rezultate onda najnovijih biblijskih istraživanja i na studente Teologije u Đakovu. Nekoliko je generacija studenata (među koje pripada i pisac ovih redaka) na njegovim predavanjima upoznavalo najnovije rezultate biblijskih znanosti na jedan novi način koji je tek stjecao "pravo javnosti". On je sada veoma aktivan na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu kao predstojnik katedre Svetog pisma Staroga zavjeta i kao pisac i prevoditelj značajnih biblijskih djela koja su znatno obogatila našu biblijsku literaturu. Profesoru Adalbertu Rebiću u akademskoj godini 1973/74. pomaže *dr. Mato Zovkić*, poznati bibličar iz Sarajeva, koji tijekom dva semestra predaje biblijsku teologiju Staroga i Novoga zavjeta..

Od zimskog semestra akademske godine 1974/75. predavanje svih ovih predmeta preuzima *mr. Luka Marijanović* kojemu se 1984. godine pridružuje *mr. Marko Tomić*. To je razdoblje kad su predavanja biblijskih znanosti i orijentalnih jezika na Teologiji u Đakovu, već prije u potpunosti usklađena s crkvenim dokumentima, usklađena i s programom Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu (čiji je afilirani član Teologija u međuvremenu postala). Kao priručnici se koriste sva objavljena biblijska literatura (knjige i članci) na hrvatskom jeziku, uz dodatak onih djela na stranim jezicima koja su dostupna našim studentima.

16 Usp. Marin SRAKIĆ, *Bibliografija ...*, navedena su djela pojedinih profesora. Osim ove bibliografije mnogo članaka je objavljeno u našim teološkim časopisima. Ne navodimo naslove pojedinih članaka - jer to nije svrha ovoga prikaza ...

4. Zaključak

Ovaj je kratki rad želio pružiti uvid u nastavu biblijskih znanosti i orijentalnih jezika na Teologiji u Đakovu od njena osnutka 1806. godine do danas. Osnovni izvor svih ovdje spomenutih podataka jesu zapisnici profesorskih sjednica od 1806. godine do danas. Osobni podaci spominjanih profesora nisu bili u prvom planu.

Potrebno je spomenuti da je većina profesora biblijskih znanosti i orijentalnih jezika imala akademski stupanj doktorata teologije. Ostali su imali ili licencijat teoloških znanosti (magisterij) ili barem tzv. fakultetsku aprobaciju, tj. položili su ispite kojima su bili proglašeni sposobnima predavati na teološkim učilištima. Najveći dio prošlostoljetnih profesora bili su studenti teoloških fakulteta u Beču i Pešti.

Od svoga je osnutka najstarija visokoškolska ustanova na ovom području s neprekinutim djelovanjem dijelila sudbinu svih sličnih ustanova. Studij je bio organiziran u skladu s tada važećim propisima i programima. Profesori su se držali znanstvenih osnova i propisanih udžbenika. U početku je bilo profesora stranaca. Profesor Ferdinand Leitner je prvi i jedini stranac profesor biblijskih znanosti. Počevši od njega kroz ovu dugu povijest izredalo se mnogo imena. Neki su predavali kraće vrijeme, neki duže. Zajedničko svima njima jest solidna stručna sprema i zauzetost u vršenju svoga poziva.

Struktura biblijskog studija tražila je poznavanje orijentalnih jezika. U Đakovu se, koliko je to vidljivo iz dokumenata, od osnutka Teologije uz grčki predavao i hebrejski jezik. U određenim razdobljima izričito je posvjedočeno da su pojedini profesori (Alojzije Vincetić, Andrija Spiletak ...) predavali i aramejski. U zapisnicima je dokumentirano da je od 1899. do 1908. profesor Alojzije Vincetić predavao, uz hebrejski i aramejski, još sirske i arapske.

U dugom nizu imena posebno su se istakli profesori: dr. Ferdinand Leitner, dr. Martin Komendo, dr. Pavao Obrovac, dr. Alojzije Vincetić, dr. Andrija Spiletak, dr. Rudolf Schütz, a od novijih dr. Adalbert Rebić.

Usporedbom s ostalim učilištima takvoga profila dolazi se do zaključka da Đakovo nije za njima zaostajalo - osim u broju profesora. Ovdje je uvijek održavan najnužniji minimum potreban za funkcioniranje teološkog studija. U 190 godina dugoj povijesti bilo je ukupno 28 profesora biblijskih znanosti i orijentalnih jezika.

KRONOLOŠKI PREGLED PROFESORA BIBLIJSKIH ZNANOSTI
I ORIJENTALNIH JEZIKA NA TEOLOGIJI U ĐAKOVU
OD 1806. GODINE DO DANAS

Ferdinand LEITNER	1806. - 1814.
Đuro EMANOVIĆ	1814. - 1815.
Martin KOMENDO	1815. - 1830.
Josip STIZINGER	1830. - 1835.
Pavao OBROVAC	1835. - 1844.
Jakov HEGEDUŠEVIĆ	1844. - 1846.
Josip Juraj STROSSMAYER	1846. - 1847.
Mato TOPALOVIĆ	1847. - 1849.
Matija VUKMANIĆ (suplent)	1849. - 1850.
Antun JAKŠEVAC	1852. - 1860.
Filip MOLNAR	1860. - 1863.
Mijo ERIĆ (1 semestar)	1863. - 1864.
Hinko HLADAČEK	1864. - 1865.
Luka FALIĆ	1865. - 1868.
Jakov STOJANOVIĆ	1868. - 1873.
Josip PAUS	1873. - 1876.
Franjo KAUP	1876. - 1878.
Josip GROS	1878. - 1 sem.
Mirko PEJAKOVIĆ	1878. - 1892.
Alojzije VINCETIĆ	1892. - 1911.
Andrija SPILETAK	1911. - 1936.
Rudolf SCHÜTZ	1935. - 1960.
Antun ŽIVKOVIĆ (izv. prof. bibl. zn.)	1940. - 1941.
Rudolf RÖMER	1960. - 1970.
Adalbert REBIĆ	1970. - 1974.
Mato ZOVKIĆ	1973. - 1974
Luka MARIJANOVIĆ	1
Marko TOMIĆ	1

IZVORI I BIBLIOGRAFIJA

PAVIĆ, Matija, *Biskupijsko sjemenište u Đakovu 1806-1906*, Đakovo, 1911. Materijali objavljeni u ovoj knjizi izišli su najprije kao niz članaka u *Glasniku biskupije Bosanske i Srijemske*, 1906-

Profesorski kolegij VBS-e kroz posljednjih 50 godina, u VDB 9(1956), 173-176; 189-192.

SRAKIĆ, Marin, *Bibliografija svećenika đakovačke i srijemske biskupije*, Đakovo, 1982.

SRAKIĆ, Marin, *175 godina Bogu i narodu*, u *Prilog Vjesnika đakovačke biskupije*, broj 2(1982), priredili profesori Visoke bogoslovne škole u Đakovu, 7-15.

VINCETIĆ, Alojzije, *Stogodišnjica našeg sjemeništa*, u GBBS 21(1906), 165-172.

Zapisnici sjednica profesorskog zbora od 1806. do danas, (rukopisi u arhivu Teologije u Đakovu).

SUMMARY

A HISTORICAL SURVEY OF LECTURING OF BIBLICAL STUDIES AND OF THE ORIENTAL LANGUAGES AT THE SCHOOL OF THEOLOGY IN DJAKOVO

The aim of this article is to give a historical survey of lecturing and to present professors (lecturers) of biblical studies and oriental languages at the School of theology in Djakovo since its foundation in 1806 to present days. This subject was usually treated as a part of the rich history of the Diocesan Seminary in Djakovo.

This analysis, based primarily on the non published protocols and records of the professors' sessions since the year 1806 to our days, tends to accentuate the most important stages in the development of the biblical science and in this light emphasizes the role of different lecturers which, during 190 years, exercised the office of teaching biblical studies and oriental languages. It is planned as first in the series of such researches of our rich heritage in this field, too.

The research leads to a conclusion that the School of theology since its beginnings in 1806 and during its long and rich history functioned according to all state and ecclesiastical regulations - respecting obligatory programs, methods and manuals. The lecturing of the oriental languages gives evidence of a solid academic training of its professors. Considering the programs and the academic skills of its different professors the research comes to a precise conclusion that this School was not behind similar institutions of its time. It is a matter of fact that this School was always an integral part of the "Academic World" of Central Europe.